Glagoljica i ćirilometodska baština u novijem hrvatskom pjesništvu

Heraković, Sanja

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:975025

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski Fakultet
Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Sanja Heraković

Glagoljica i ćirilometodska baština u novijem hrvatskom pjesništvu

Završni rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Milica Lukić

Osijek, 2012.

Sadržaj

Sadržaj 1

SAŽETAK 2

1. Uvod 3

2. Glagoljica i ćirilometodska baština 4

2.1. Ćirilometodska baština 4

2.2. Moravska misija i postanak glagoljice 4

2.3. Glagoljica – savršeno pismo 5

2.4. Glagoljica u Hrvatskoj 7

2.5. Glagoljica u XX. stoljeću 8

3. Glagoljica i ćirilometodska baština u novijem hrvatskom pjesništvu 10

3.1. Glagoljica kao motiv i stilem u novijem hrvatskom pjesništvu 10

3.1.1. *Spomen* Zvane Črnje 10

3.1.2. *Az* Stjepana Šešelja 11

3.1.3. *Apstraktna gesta* Slavka Jendrička 12

3.2. Glagoljicom pisane pjesme o glagoljici i ćirilometodskoj baštini 13

3.3. Ćirilometodska baština u novijem hrvatskom pjesništvu 14

3.3.1. *Pred kraljevskom pločom u Baški* Silvija Strahimira Kranjčevića 14

3.3.2. *Opat* Antuna Bonifačića 15

3.3.3. *Soko* Marka Grčića 15

3.3.4. *Injoštar* Jakše Fiamenga 16

3.3.5. *Aleja glagoljaša* Jakše Fiamenga 16

4. Zaključak 18

5. Popis literature 19

6. Prilozi 21

SAŽETAK

U radu se obrađuju pjesme novije hrvatske književnosti u kojima se na tematskom i motivskom planu pojavljuju glagoljica i ćirilometodska baština. U prvom se poglavlju daje kratak teorijski pregled glagoljičnoga pisma, od njegova nastanka, različitih teorija vezanih uz nastanak glagoljice do pojavnih oblika, odnosno vrsta glagoljice te simbolike sadržane u njoj. Naglašena je i važnost glagoljice u hrvatskoj kulturi i povijesti. Daje se i pregled života glagoljice u XX. stoljeću. U drugom se poglavlju obrađuje deset pjesama novije hrvatske književnosti koje su podijeljene u tri skupine. Prva skupina obuhvaća pjesme u kojima se glagoljica pojavljuje kao motiv i stilem, druga pjesme pisane glagoljicom, konkretno kurzivnom glagoljicom, a treća pjesme u kojima se ćirilometodska baština pojavljuje kao motiv ili tema. Pjesme se obrađuju s ciljem dokazivanja da glagoljica i danas ima svoju ulogu u hrvatskoj kulturi, time i u umjetnosti, te da je još uvijek nadahnućem mnogima iako živi svojim potisnutim životom.

Ključne riječi: glagoljica, ćirilometodska baština, kurzivna glagoljica, hrvatska kultura, pjesništvo

1. Uvod

Temom su ovoga rada glagoljica i ćirilometodska baština u novijem hrvatskom pjesništvu. Prvo poglavlje obuhvaća teorijski dio o glagoljici i ćirilometodskoj baštini koji je potreban za razumijevanje rada. Pritom će biti riječi o nastanku glagoljskoga pisma i moravskoj misiji te o značenju glagoljskoga pisma i simbolici sadržanoj u njoj. Spomenut će se i važnost glagoljice za hrvatski narod i hrvatsku kulturu te život glagoljice u XX. stoljeću. Drugo se poglavlje odnosi na analizu pjesama u kojima se pojavljuju glagoljica i ćirilometodska baština te će biti podijeljeno u tri potpoglavlja. Prvenstveno će se analizirati pjesme u kojima se glagoljica pojavljuje kao motiv ili stilem, zatim će biti spomenute pjesme koje su pisane glagoljičnim pismom, točnije glagoljskim kurzivom, i naposlijetku će biti analizirane pjesme u kojima je ćirilometodska baština motivom ili temom. Pri analizi pjesama naglasak će se staviti na pronalaženje navedenih motiva ili stilema i njihovu funkcioniranju te na njihovoj ulozi u samoj pjesmi. Nakon toga pokušat će se uvidjeti utjecaj tih pjesama na popularizaciju glagoljskoga pisma, ali i na život i funkciju glagoljice danas. Cilj ovoga rada jest pokušati dokazati kako glagoljica, iako više nije u uporabi te živi svojim potisnutim životom, itekako živi u umjetnosti, konkretno pjesničkim tekstovima, te da je ćirilometodska baština i danas nadahnuće pjesnicima.

Analizirane su pjesme preuzete iz hrestomatije *Skupljena baština* (prir. Stijepo Mijović Kočan, Školske novine, Zagreb 1993.), iz knjige Josipa Bratulića *Aleja glagoljaša* (Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“, Znamen i Katedra Čakavskog sabora Roč, Zagreb, Pazin, Roč 1994.), knjige Anice Nazor *Ja slovo znajući govorim* (Erasmus naklada, Zagreb 2008.), zatim s internetske stranice posvećene kurzivnoj glagoljici (Divjak Eugen i drugi, *Mala početnica kurzivne glagoljice*, Zagreb 2002., dostupno na: http://www.croatianhistory.net/etf/kurziv.html) te iz zbirke izabranih pjesama Silvija Strahimira Kranjčevića (*Izabrane pjesme*, Hrvatska književnost na CD-ROM-u, dostupno na: http://www.scribd.com/doc/25265059/Silvije-Strahimir-Kranjcevic-Izabrane-Pjesme).

2. Glagoljica i ćirilometodska baština

U ovom će se poglavlju definirati ćirilometodska baština, odnosno navest će se što sve možemo smatrati ćirilometodskom baštinom. Zatim će se definirati temeljni pojmovi vezani uz glagoljično pismo i njegov nastanak, objasnit će se sintagma *hrvatska glagoljica*, a spomenut će se i hrvatska glagoljaška povijest te potisnuti život glagoljice u XX. stoljeću.

2.1. Ćirilometodska baština

Definirati što možemo smatrati *ćirilometodskom baštinom* uistinu nije lako. Najjednostavnije rečeno, ćirilometodska je baština sve ono što su nam Sveta braća, ali i njihovi učenici ostavili u naslijeđe, no ostaje pitanje – što je to. Prvenstveno je to glagoljično pismo, a zatim i književni jezik te književnost. Franjo Šanjek navodi: „Crkvena književnost u Hrvatskoj bila je čvrst temelj za stvaranje svjetovne književnosti već u ranom srednjem vijeku – i to ne samo za popove glagoljaše nego i za feudalce koji priređuju, prepisuju i čitaju tekstove viteške književnosti.“[1] Osim književnosti, ćirilometodskom baštinom smatramo i sve dokumente i spomenike pisane glagoljicom te one koji se tiču života Svete braće – Konstantina Ćirila i Metoda. Nikako se pritom ne smiju izostaviti ni Sveto pismo prvoga slavenskoga književnog jezika, a potom i narodnoga (starohrvatskoga) jezika, te ostale liturgijske knjige, a ni liturgiju narodnoga jezika koju možemo zahvaliti upravo Svetoj braći.

2.2. Moravska misija i postanak glagoljice

U drugoj polovici IX. stoljeća, točnije 862. godine, moravski je knez Rastislav poslao poslanike caru Mihajlu. Poslanici su cara zamolili da im pošalje nekoga tko će njihov narod poučavati na slavenskom jeziku. Za tu je misiju car izabrao Solunjanina Konstantina Ćirila i njegova brata Metoda. Konstantin je bio vrlo obrazovan i vješt govornik koji je već sudjelovao u brojnim misijama te je, osim toga, dobro poznavao slavenski jezik. Njegov je zadatak bio osmisliti pismo koje bi moglo u potpunosti prenijeti slavenski jezik jer latinsko i grčko pismo nisu poznavali sve glasove slavenskoga jezika, primjerice palatale i nazale. Tada se „(...)

[1] Šanjek, Franjo: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=58515, stranica posjećena: 10. srpnja 2012. u 10:23

Konstantinu Filozofu prvomu (...) u povijesti svijeta pružila prilika da sastavi pismo za jedan narod koji se upravo uključuje u kršćanstvo kao u vjeru i civilizaciju“[2]. Bratulić navodi i da je Konstantin Ćiril, osim Armenca Maštaoca, prvi čovjek koji je mogao sustav pisma urediti prema vlastitom shvaćanju vjere, likovnosti i kulture.[3] Glagoljica je tako postala najstarije slavensko pismo te jedno od malobrojnih pisama kojima je autor poznat. Konstantin je Ćiril u nju ugradio *pavlovsku teologiju*[4], svoje filološko i lingvističko znanje te kršćansku simboliku i simboliku brojeva.

Iako većina proučavatelja glagoljice njezinim autorom drži upravo Konstantina Ćirila, s vremenom su se razvile tri skupine teorija o postanku toga pisma. Naime glagoljica ne podsjeća ni na jedno poznato pismo te se čak ni nakon podrobnijih analizna ne može uspostaviti jednoznačna veza s nekom drugom grafijom. Upravo su se stoga brojni znanstvenici bavili problemom nastanka glagoljice te su se postupno razvila tri polazišta u objašnjavanju nastanka i podrijetla glagoljičnoga pisma. To su egzogena polazišta koja za svaki glagoljični grafem traže uzor u nekoj drugoj grafiji, zatim egzogeno-endogena polazišta koja drže da se autor glagoljice ugledao na neku drugu grafiju te da se iz jednoga glagoljičnoga grafema razvija nekoliko drugih i, naposlijetku, endogena polazišta koja traže „grafijski ključ glagoljice“[5] te zajedničke elemente u glagoljičnim grafemima.[6] Anica Nazor tvrdi: „U stručnoj se javnosti do danas održalo mišljenje da je glagoljica posve novo pismo, da nije nastalo spontanim razvojem iz nekog starijega sustavnoga pisma, da se u njoj mogu samo naslućivati tragovi nekih orijentalnih stilizacija i da je glagoljica djelo jednog čovjeka, i to darovitog filologa, Konstantina, monaškim imenom Ćiril, rodom iz Soluna.“[7]

2.3. Glagoljica – savršeno pismo

Naziv *glagoljica* nije se od početka koristio za pismo o kojem je riječ u ovom radu. Stariji povijesni izvori svjedoče nazive *slavensko pismo, kurilovica, Littera Hieronymiana, littera slava* te *hrvatske knjige*.[8] Današnji naziv nastao je na hrvatskom tlu, a izveden je od staroslavenskoga glagola *glagoljati* koji je značio *govoriti, pričati,* ali i obavljati liturgiju na slavenskom jeziku.

[2] Bratulić, 1995: 10
[3] Bratulić, 1995: 10
[4] Sintagma preuzeta iz: Bratulić, 1995: 15
[5] Damjanović, 2006: 54
[6] Opširnija tumačenja svake od teorija mogu se pronaći u Damjanovićevu *Slovu iskona*, str. 54-56.
[7] Nazor, 2008: 14
[8] Žagar, 2009: 149

Prvi je put naziv „zasvjedočen u talijanskom pismu Franje Glavinića rimskoj *Propagandi* od 11. siječnja 1626. g., a koristi se učestalije tek od XIX. stoljeća“[9].

Znanstvenici se, odnosno proučavatelji ćirilometodske baštine, s pravom drže pretpostavke o „kršćanskoj simbolici kao idejnoj osovini tvorbe glagoljičnih slova (...)“[10]. Kršćnska simbolika vidljiva je već u prvom slovu glagoljične azbuke koje je u prvotnoj glagoljici imalo oblik križa, ali i u ostalim oblicima od kojih je Ćiril sastavio glagoljično pismo. Frane Paro tvrdi da je Konstantin pri stvaranju glagoljice koristio geometrijsku logiku kojom se u njegovo doba tumače cjelovitost univerzuma i pojavnost svijeta. Pritom je koristio tri temeljna geometrijska lika: krug, trokut i četvorinu.[11] Protoglagoljica[12], pretpostavlja se, bila je sačinjena uglavnom od kruga i trokuta te crta koje su bile trojne. Krug je simbol cjelovitosti i Božjega savršenstva te vječnosti u kojoj nema ni početka ni kraja.[13] U njemu je sadržana i odsutnost razlikovanja ili podjele te on također simbolizira Sunce kao izvor života. Trokut je likovni simbol broja tri koji je prvi neparan broj te je rezultat zbroja prvih dvaju brojeva, brojeva jedan i dva. Označava i sjedinjeno nebo i zemlju s čovjekom koji je produkt njihova sjedinjenja, ali i dovršenost Božanskoga jedinstva u trojedinosti, odnosno simbolizira Presveto Trojstvo. Uz krugove i trokute pojavljuju se i crte koje su uglavnom trojne te također simboliziraju Presveto Trojstvo. Posljednji lik jest četvorina koja je, kao suprotnost krugu, simbol Zemlje. Četvorina je likovni simbol broja četiri pa tako predstavlja četiri godišnja doba, četiri strane svijeta, četiri čovjekova životna ciklusa te četiri elementa. Ona predstavlja i tetraktis čiji je zbroj broj deset, odnosno „simbol savršenstva i ključ univerzuma“[14].

S kršćanskom simbolikom povezana je i simbolika brojeva, posebice broja tri. Ćiril je čak i „nazivlje svoga pisma podredio trojnomu sustavu mišljenja“[15]. Naime nazivi glagoljičnih grafema čine azbučni niz, a svaka se sintagma toga niza sastoji od triju riječi pa tako prvih devet grafema čine akrostih koji u prijevodu na hrvatski glasi: „Ja koji poznajem slova govorim da je vrlo dobro živjeti na zemlji.“[16] Azbučni se niz prekida trima grafemima, *iže*, *i* i *đerv*, te se potom opet nastavlja. Josip Bratulić naposlijetku navodi da se „Cijeli sustav prvobitne glagoljice kao

[9] Žagar, 2009: 149
[10] Žagar, 2009: 148
[11] Paro, 2010: 16
[12] Pod terminom *protoglagoljica* podrazumijeva se ona glagoljica koju je prvu zapisao Konstantin Ćiril. Ti prvotni glagoljični oblici nisu nam poznati jer prvi sačuvani glagoljski spomenici potječu dvjestotinjak godina kasnije kada su se oni rukopisom već znatno izmijenili. Prema Vasiliju i Olgi Jončev svako se protoglagoljično slovo moglo upisati u poseban slovni modul koji je činila kružnica podijeljena dvostrukim križem na osam jednakih dijelova. Vidi više u: Žagar, 2009: 148
[13] Simbolička tumačenja geometrijskih likova preuzeta su iz: Paro, 2010: 16
[14] Paro, 2010: 16
[15] Bratulić, 1995: 12
[16] Žagar, 2009: 149

pisma zasniva, s jedne strane, na pavlovskom poimanju filozofije, a s druge na filološkim i lingvističkim grafijskim razlozima.“[17] Konstantinovo filološko i lingvističko znanje vidljivo je u grafijskim rješenjima, odnosno u sličnosti bilježenja pojedinih samoglasnika, nazala, ali i glasova koji sudjeluju u palatalizacijama.[18]

2.4. Glagoljica u Hrvatskoj

Možemo s pravom reći da je glagoljično pismo više utjecalo na hrvatski nego na bilo koji drugi slavenski narod. Tomu je tako jer je glagoljica od početka bilježila hrvatsku riječ, živi hrvatski govor, njome su se koristili u svim slojevima pismovne produkcije[19] te je u toj ulozi bila sve do početka XIV. stoljeća, ali se i dalje koristila sve do XIX. stoljeća. Vidljivo je to i u radu Vjekoslava Štefanića: „Geografsko područje gdje se u najstarijem periodu slavenske pismenosti – a pod tim mislimo na razdoblje od druge pol. IX do kraja XII stoljeća – pojavilo glagoljsko pismo doista je vrlo prostrano. (...) Poslije tog razdoblja glagoljica se uporno čuvala jedino u Hrvatskoj (sve do XIX st.) dok je iz svih drugih krajeva iščezla gotovo bez traga, potisnuta na zapadnoj strani od latinice a istočnoj od ćirilice.“[20] Kao vrlo važnu značajku hrvatske glagoljske kulture valja navesti i „vrlo rani prodor živog narodnog jezika u pisanu jezičnu praksu, po čemu smo među prvim narodima u Europi“[21].

Iako je glagoljica u Hrvatsku stigla još u IX. stoljeću, najstariji sačuvani glagoljični epigrafski spomenici potječu tek iz XI. stoljeća. Ti su spomenici uglavnom pronađeni na Kvarneru, a tu ubrajamo *Plominski natpis, Valunsku ploču, Krčki natpis¸ Konavovski glagoljski natpis* te *Bašćansku ploču* koja je zasigurno i najpoznatija. Uvriježeno je mišljenje da je Bašćanska ploča pisana prijelaznim tipom glagoljice od oble prema uglatoj. Ta je tvrdnja u osnovi točna, no termini su *obla* i *uglata* neprecizni te označavaju tek prvi dojam razlike između hrvatske i bugarske glagoljice.[22] Uz navedene podjele, javlja se i podijela na glagoljicu do XII.

[17] Bratulić, 1995: 13
[18] O tome vidi više u: Bratulić, 1995. ili u: Žagar, 2009: 148
[19] Pri tome se misli i na pravne i književne tekstove, ali i u privatne svrhe.
[20] Štefanić, Vjekoslav: http://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=21274&show=clanak, stranica posjećena: 9. srpnja 2012. u 15:50
[21] Žubrinić, 1996: 143
[22] „U glagoljskoj paleografiji mnogo se pažnje posvećivalo distinkciji pisma po okruglosti odnosno uglatosti slova pa se na tom momentu gradila i periodizacija glagoljskog pisma. Na toj osnovi već je davno glagoljica podijeljena na oblu i uglatu glagoljicu. (...) uglata glagoljica bila je nazvana hrvatskom glagoljicom, jer se imalo pred očima mlađe hrvatsko ustavno pismo XII – XV stoljeća kada je ono bilo doista uglato. (...) Niti naziv uglata glagoljica ne može se posve pokrivati s pojom hrvatske glagoljice, jer je uglatost kao grafijski stil ili grafijska nužnost bila

stoljeća te onu poslije.[23] Hrvatska se glagoljica oblikovala sredinom XIII. stoljeća. Ono što karakterizira hrvatsku glagoljicu jest minuskulizacija, odnosno „formiranje četverolinijske sheme, uspravljanje i izduživanje u visinu osnovnog slovnog polja, koordinacija slovnih linija (...)“[24]. Takav tip glagoljice, koji se razvio u XIII. stoljeću na zapadu, jest *ustavna (uncijalna) glagoljica*[25]. Žagar navodi kako će se hrvatski jezik kao samostalan organizam pisati glagoljicom tek od XIV. stoljeća, odnosno s pojavom pravnih tekstova, te se u to doba glagoljica koristi uz latinicu. Uskoro nakon toga, u XV. stoljeću, završava „zlatno doba“ hrvatskoga glagoljaštva.

Darko Žubrinić navodi da se glagoljica kod Hrvata rabi u dva temeljna oblika i to „kao *ustavno* (svečano) pismo kojim se pišu crkvene knjige (brevijari, psaltiri, evanđelistari, molitvenici), kao i svjetovne knjige, te *kurzivno* za razne isprave, bilješke, sudske zapisnike, pisma, itd.“[26]. Mateo Žagar donosi razliku između poluustava, koji određuje kao blaži oblik „raspisivanja“ kojim su se ponajviše pisali književni zbornici, te kurziva kao krajnjeg oblika „raspisivanja“.[27] Kurziv je ujedno i najfunkcionalniji oblik glagoljičnoga pisma kojim su se pisali pravni dokumenti, a rabit će se u različitim razmjerima sve do XX. stoljeća.

2.5. Glagoljica u XX. stoljeću

Glagoljica ipak nije u potpunosti zaboravljena nakon što se prestala koristiti kao službeno pismo. Na početku XX. stoljeća nalazimo ju u glagoljskim misalima[28] iz kojih su pojedini glagoljaši nastavili čitati misu. Posljednjih desetljeća XX. stoljeća glagoljica se kroz izbornu nastavu uvodi i u osnovne škole, a javljaju se i brojni projekti kojima je cilj upravo popularizacija ovoga pisma. Pritom svakako valja spomenuti projekt Josipa Bratulića, Želimira Janeša i suradnika, koji je nastao na prijedlog Zvane Črnje i Čakavskog sabora, a nazvan je *Alejom glagoljaša*. „Aleja glagoljaša osebujan je spomenički kompleks posvećen svetim Ćirilu i Metodu, njihovim učenicima i hrvatskim glagoljašima, a nalazi se u Istri, između Roča i Huma. Spomenički kompleks Aleje glagoljaša sastoji se od 11 obilježja, a označava razvojni put i

---

poznata i u Makedonskim spomenicima (...)“, Štefanić: http://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=21274&show=clanak

[23] Slavomir Sambunjak navodi tu podjelu i tvrdi da je ona povezana s oblicima glagoljskih grafema. Navodi kako se od kraja XII. stoljeća, na svim prostorima na kojima se glagoljica i dalje koristi, javlja tendencija prema uglatosti. Vidi više u: Sambunjak, 1998: 13

[24] Žagar, 2009: 160

[25] Sintagma preuzeta od Matea Žagara koji navodi kako je termin *ustavna* preuzet iz ćirilične paleografije te nije precizan jer upućuje na funkciju tekstova u kojima se slova pojavljuju. Žagar, 2009: 160

[26] Žubrinić, 1996: 138

[27] Vidi više u: Žagar, 2009: 174.

[28] Pritom se misli na Parčićev misal koji je objavljen u tri izdanja, 1893., 1896. i 1905. godine.

povijesnu ukorijenjenost glagoljice među Hrvatima, posebice u Istri.“[29] Nakon toga projekta, čije je prvo obilježje otkriveno 1977. godine, u nekadašnjim glagoljaškim središtima otvaraju se različiti tečajevi glagoljice koji funkcioniraju kao ljetne škole. Takva je *Mala glagoljska akademija „Juri žakan“* u Roču koja je „potekla iz znanstvene manifestacije *Ročki glagoljski bijenale*, koja se održavala od 1972. godine (...)“[30]. Nekoliko malih glagoljskih akademija djeluje na otoku Krku, među kojima su škole u Gabonjinu, gdje je uređen i *Put glagoljaša svetog Petra*, te Korniću, dok u gradu Krku djeluje *Mala staroslavenska akademija „dr. Antun Mahnić“*.[31] U Senju se od 1998. godine održavaju *Susreti glagoljaša* poznati i kao *Dani glagoljice u Senju*. Ovdje svakako valja spomenuti i djelovanje Staroslavenskoga instituta koji od svoga utemeljenja izdaje časopis *Slovo* i periodičnu publikaciju *Radovi Staroslavenskoga instituta*[32] te djelovanje *Društva prijatelja glagoljice* koje je utemeljeno 1993. godine, a koje je osnovalo mješoviti pjevački zbor *Bašćina*, istoimeni časopis te *Klub mladih prijatelja glagoljice*.

Glagoljica se popularizira i kroz različite vrste umjetnosti. Glagoljični se grafemi pojavljuju na različitim likovnim djelima, na kravatama, maramama, privjescima, ali se i tetoviraju na ljudska tijela. No glagoljica i ćirilometodska baština pojavljuju se i u književnosti te su ponovno postale nadahnućem mnogim književnicima. „Na kraju, glagoljica je, bez koje je i povijest hrvatske književnosti nezamisliva, bila i ostala temom suvremene hrvatske književne riječi.“[33]

[29] Bratulić, 1994: 16
[30] Nazor, 2008: 136
[31] Opširnije o radu akademija i tečajeva o glagoljici može se pronaći u knjizi Anice Nazor *Ja slovo znajući govorim.*
[32] Nazor, 2008: 139
[33] Nazor, 2008:143

3. Glagoljica i ćirilometodska baština u novijem hrvatskom pjesništvu

Glagoljica se u hrvatskoj književnosti pojavljuje od samih početaka, no s vremenom je mijenjala svoju funkciju. U novijem hrvatskom pjesništvu možemo pronaći glagoljicu kao temu ili motiv pojedine pjesme, no u takvim je tekstovima ona ujedno i stilem, najčešće grafostilem. Iz toga razloga te dvije odrednice ne će biti moguće u potpunosti odvojeno promatrati, ali će se pri analizi pojedinoga teksta naglasiti koja je odrednica dominantnija. Osim kao motiv i stilem, glagoljica se može pojaviti i kao pismo kojim je pjesma, odnosno tekst zapisan. I u tom slučaju glagoljica, uglavnom je to kurziv, biva grafostilemom te će tako biti i analizirana.

3.1. Glagoljica kao motiv i stilem u novijem hrvatskom pjesništvu

3.1.1. *Spomen*[34] Zvane Črnje

Pjesma je *Spomen* objavljena u zbirci *Istrijanska zemlja* 1940. godine. Tada je preporodno razdoblje već uvelike završeno, sve se više šire suvremene teme te suvremeni načini obrade povijesti, a polako se javljaju pjesme intermedijalne osjetljivosti.[35] Za ovaj se tekst može reći kako na suvremen način obrađuje povijest koja se ne uspijeva oteti zaboravu. Naime tema jest upravo izbjegavanje zaborava glagoljice kao našega, hrvatskoga pisma. Štoviše, naglašava se ideja da smo upravo po glagoljici prepoznatljivi kao narod, ideja da je u glagoljici skriven naš nacionalni identitet. Pjesma je pisana arhaičnim čakavskim narječjem čime se dodatno naglašava glagoljična tradicija u čakavskim krajevima.

U prvoj se strofi javlja poveznica s tradicijom klesarstva koja je bila vrlo raširena u doba Svete braće, a kasnije se pojavljuje i reminiscencija na popove glagoljaše koji su njegovali ovo pismo i koji su zaslužni za njegovo dugo zadržavanje na našim prostorima. No ono što je najuočljivije jesu nazivi glagoljičnih gafema koji funkcioniraju kao grafostilemi. Nazivi su pisani velikim tiskanim slovima čime se dodatno ističu te su najčešće grupirani. Pri prvom pojavljivanju, u drugoj strofi, u stihu „starinske AZ-BUKI.“, ne ističe se naziv grafema, nego naziv sustava glagoljičnih grafema, odnosno azbuke. Nakon toga se ističu prva dva grafema

[34] Preuzeta iz: *Skupljena baština*, 1993: 32.
[35] Prema Goranu Remu to su oni pjesnički tekstovi u kojima je vidljiva intermedijalnost, ali su nastali prije imenovanja te pojave. Vidi više u : Rem, 2011.

glagoljične azbuke, *az* i *buky*, te se njima želi istaknuti ljepota hrvatskoga jezika i to kroz njihova semantička značenja. Naime, *az* je u protoglagoljici vjerojatno imao oblik križa, koji osim Krista simbolizira i njegovu muku što se ovdje može povezati s brojnim napadima i pokušajima uništavanja i nijekanja hrvatskoga jezika. Slovo *buky*, pak, znači knjiga, slovo, odnosno Sveto pismo, a naposlijetku i Bog, čime se ističe kršćanstvo čija je simbolika sadržana u glagoljici. Naposlijetku, sugerira se kako je upravo u tim dvama slovima sadržana sva muka i snaga onih koji su se borili za taj jezik „s pečaton tien popi stari i poete", ali i jačina i ljepota samoga jezika. Nakon toga, u prva dva stiha predzadnje strofe pojavljuju se nazivi prvih pet glagoljičnih grafema: „AZ, AZ predragi, BUKI, VEDI, / GLAGOLI, DOBRO." Naglašava se pritom AZ, a ostalim se nazivima ističe značenje svakoga glagoljičnoga grafema. To je i naglašeno u sljedećem stihu koji glasi: „Za sako misal slovo si nan stori," Upravo ta značenjska sastavnica glagoljičnih grafema izdvaja i razlikuje glagoljicu od drugih grafija. Također, obraćanjem lirskoga subjekta[36], odnosno naglašavanjem Nad Ja instancije preko obraćanja uz pomoć ti, naglašava se prisutnost božanskoga u kreiranju glagoljičnoga pisma. U posljednjoj se strofi pojavljuju nazivi za još dva glagoljična grafema: „od ISKONI / IŽE,". Oni su zanimljivi i na semantičkoj i na simboličnoj razini. Naime semantički tumačeno naglašava se da su Slaveni, odnosno Hrvati, svjedočili Božju riječ od samoga početka, odnosno od pokrštavanja, čime se u pjesmu ponovno uvodi ćirilometodska baština. S druge strane, *iskoni*, odnosno *i*, i *iže* slova su kojima je u staroslavenskom jeziku započinjalo Isusovo ime. Time se opet naglašava prisutnost božanskoga u glagoljičnom pismu.

U ovom je pjesničkom tekstu autor sažeo cijelu teoriju o glagoljici, odnosno istaknuo je simboliku glagoljice, njezinu važnost za hrvatski narod, ali i povezanost s kršćanskom religijom. Tako je znanstvenu teoriju o glagoljskom pismu unio u pjesnički jezik čime je produžio život glagoljice, ali ju i popularizirao.

3.1.2. *Az*[37] Stjepana Šešelja

Pjesma *Az* nalazi se u zbirci *Škrapa* iz 1970. godine. To je najproduktivnije doba intermedijalnoga pjesništva[38] te se u tom kontekstu može promatrati i ovaj tekst.

[36] Teorija o lirskom subjektu preuzeta je iz: Užarević, 1991.
[37] Preuzeta iz: *Skupljena baština*, 1993: 468.
[38] Prema Goranu Remu intermedijalnim pjesništvom možemo nazvati ono pjesništvo koje nastaje nakon sedamdesetih godina prošloga stoljeće te je za analiz takvoga teksta važno napomenuti: „..intermedijalni se kontakt

Formalno je tekst podijeljen na tri dijela pri čemu je svaki dio pisan drugim pismom. Prvi je dio pisan glagoljicom, drugi latinicom, a treći hrvatskom ćirilicom, odnosno bosanicom. Iako se čini da je svaki dio cjelina za sebe, tek sva tri dijela prenose potpunu poruku, poruku koja opet podsjeća na dugu i bogatu povijest hrvatskoga naroda, točnije na tropismenu i trojezičnu kulturu hrvatskoga srednjovjekovlja. Glagoljični dio pjesme jest svojevrsna invokacija: „A / v ime otca / i sina / i duha svetago“[39]. U gotovo se identičnom obliku invokacija pojavljuje i na Bašćanskoj ploči čime se upućuje upravo na srednjovjekovnu hrvatsku baštinu kad je bilo uobičajeno zazivanje Boga koji će piscu podati nadahnuće kako bi ono što bilježi bilo dobro i istinito. Također, upućuje se i na Bašćansku ploču kao početak hrvatske književnosti te se tako glagoljica u ovom tekstu povezuje s ćirilometodskom baštinom. U latiničnom, središnjem, dijelu teksta valja primijetiti izostanak interpunkcije koji nikako nije slučajan. Upravo izostanak interpunkcije sugerira neprekinutu povijest, neprekinutu tradiciju pisanja glagoljskim pismom, ali i neprekinutu književnost na hrvatskom jeziku. Time je tekst povezan u jednu misao, no ostavlja se dojam kako su tu misao sastavljali mnogi te se tako sugerira i zajedništvo, ali i bogatstvo načina na koji se jedna misao može izreći. Na tematsko-motivskoj se razini latinični dio dotiče urezivanja riječi u kamen te se naglašava važnost klesara bez kojih ne bismo poznavali onaj najstariji, najdragocjeniji dio svoje baštine. Treći, bosanični, dio, koji glasi: „na svoi zemli / hrvatskoi / na plemenitoi“, funkcionira kao svojevrstan grafit. Tom se porukom obuhvaća sve prije zapisano te se ovo ćirilično pismo smješta na geografski prostor Hrvatske. Tako se na neki način u pjesničkom tekstu daje povijesna činjenica.

Tema cjelokupnoga teksta bila bi hrvatska srednjovjekovna baština u novom ruhu, odnosno spajanje povijesti, kroz povijest i znanosti o spomenutim grafijama, te naposlijetku umjetnosti, konkretno književnosti. Upravo je suvremeno pa i intermedijalno pjesništvo pogodno za takve spojeve te nam je autor ovoga teksta pokazao da se stara hrvatska pisma i danas, kada se više ne koriste kao način komuniciranja, mogu učiniti zanimljivima te da danas itekako žive u umjetnosti.

3.1.3. *Apstraktna gesta*[40] Slavka Jendrička

Tekst *Apstraktna gesta* također možemo svrstati u intermedijalno pjesništvo. Već u samom naslovu vidljiva je povezanost pjesničkoga teksta s apstrakcijom, koja je najčešće povezana s likovnom umjetnošću, te gestom kao pokretom tijela. Tekst je vrlo kratak te se sastoji od osam

događa izvan, odnosno, prije teksta. Susreću se kodovi, a ne tekst s drugim kodom ili tekstovi međusobno.“, Rem 2011: 71

[39] U pjesmi se taj tekst pojavljuje na glagoljici, dok je ovdje transliteriran na latinicu.

[40] Preuzeta iz: *Skupljena baština*, 1993: 499

stihova podijeljenih u dvije strofe. Počinje upravo nazivom našega najstarijega pisma, glagoljicom: „Glagoljica curi s neba“. Tekst se tako povezuje s još jednim medijem, odnosno znanošću, dok se kasnije pojavljuju i poveznice s filmskom umjetnošću te s književnošću. Glagoljica se u ovom tekstu pojavljuje kao motiv koji se uzdiže tako što ga pisac veže uz imenicu Bog. Time se naglašava božansko podrijetlo glagoljice, ali i svega onoga što je vezano uz glagoljicu, konkretno u ovom tekstu: „Glagoljski misal“. Također, autor glagoljicu povezuje s filmom, koji je najnovija vrsta umjetnosti, te ju tako premješta u sadašnjost i u popularnu kulturu.

3.2. Glagoljicom pisane pjesme o glagoljici i ćirilometodskoj baštini

U novijoj hrvatskoj književnosti pojavljaju se i pjesme pisane kurzivnom glagoljicom, a njihov je autor Slavko Kirin. Ovdje ću se dotaknuti dviju njegovih pjesama, *Kraljeva ploča* i *Glagoljica se budi*[41]. Tim je pjesmama ujedno i tema glagoljica ili ćirilometodska baština. Kurzivna, brzopisna glagoljica počela se koristiti u XIV. stoljeću te su se njome pisali različiti spisi, zapisi, pisma pa i književna djela. Ona je ujedno i oblik glagoljičnoga pisma koji je najduže živio na našim prostorima, a kroz pjesme Slavka Kirina živi i dalje. Tema pjesme *Kraljeva ploča* jest Bašćanska ploča. U pjesmi se pojavljuju imena s Bašćanske ploče, opat Držiha, Desimir i opat Dobrovit te je u ovom tekstu prepjevan tekst Bašćanske ploče. U pjesmi *Glagoljica se budi* tema je sadržana u samom naslovu. Pjesma uistinu govori o novom životu glagoljice koji nam i sam pisac sugerira.

Ono što ove dvije pjesme čini zanimljivima i novima jest upravo glagoljični brzopis. Tekst na taj način dobiva dozu ekskluzivnosti, djeluje mistično, a samim tim i zanimljivo te potiče na učenje glagoljice i dešifriranje značenja. Pisac izborom pisma svoj tekst skriva od onih koji ga ne mogu pročitati te potiče na učenje glagoljice općenito, pa time i njezina brzopisnoga oblika. Autor je ovih pjesama glagoljicu oživio na dva načina. Prvenstveno pokazujući kako ona i dalje može biti sredstvom komuniciranja, iako si je time znatno ograničio publiku, a zatim i pokazujući da je ona neiscrpan izvor nadahnuća umjetnicima.

[41] Obje su pjesme preuzete s: http://www.croatianhistory.net/etf/kurziv.html, stranica posjećena: 30. lipnja 2012. 18:27

3.3. Ćirilometodska baština u novijem hrvatskom pjesništvu

Ćirilometodska baština se u novijem hrvatskom pjesništvu pojavljuje kao tema ili motiv, a često se pojavjuje u pjesmama uz motive glagoljice. Pritom se najčešće pojavljuje motiv Bašćanske ploče i kralja Zvonimira čije se ime spominje na njoj.

3.3.1. *Pred kraljevskom pločom u Baški* [42] Silvija Strahimira Kranjčevića

Pjesma je objavljena u zbirci *Izabrane pjesme* 1898. godine, u vrijeme u koje, iako je doba realizma, još uvijek u lirici prevladavaju romantičarske ideje[43]. Poeziju Silvija Strahimira Kranjčevića obilježilo je njegovo rodno mjesto, Senj, te imajući to na umu Dubravko Jelčić piše: „A duh pjesnikov krijepio se, nema nikakve sumnje, uskočkom tradicijom njegova rodnoga grada i pravaškom mišlju Ante Starčevića.“[44] Nikako se pritom ne smije zaboraviti ni bogata senjska glagoljaška povijest koja je također morala utjecati na ovoga pjesnika.

Motiv Bašćanske ploče pojavljuje se samo u naslovu, dok se kroz ostatak pjesme spominje samo ime Dmitra Zvonimira kao poveznica s pločom. Ipak, iščitavajući pjesmu, jasno je da Bašćanska ploča nije sasvim zaboravljena. Vidljivo je već kroz prvu strofu da ona lirskom subjektu predstavlja njegov rod, domovinu i sve ono na što je ponosan. Uz to, ploča mu predstavlja i svojevrsnu utjehu u teškim vremenima u kojima se nalazi, u vremenima kada osjeća da više nema nade. Ta utjeha i snaga u pjesmi se pojavljuje u obliku zrake: „Il zar evo ne vidite, /Baš u srce gdje vas dira / Jedna duga zraka žarka / Sa imena Zvonimira?!“. U pjesmi se, nadalje, tuđe prikazuje kao ono što je loše, kao prijetnja dobromu. Nakon toga se poziva na slavnu smrt kakvu je i kralj Zvonimir doživio, poziva se na smrt za svoju domovinu pa i za tu ploču koja daje snagu. Poziva se i na kolektivizam, ne samo u životu nego i u smrti: „Pružimo si bratske ruke / Rastrgane iz daljine, / Iskopajmo grob si velik / S kraja na kraj domovine,“. Istaknutom je kolektivizmu poticaj iznova Bašćanska ploča koja, u to doba, 800 godina čuva hrvatsku riječ i Zvonimirovo ime.

U doba romantizma Bašćanska ploča predstavljala je ujedno i slavnu prošlost koju treba slaviti i čuvati, ali i nadu za bolju budućnost kojoj treba težiti. Iako je pjesma napisana prije više od stotinu godina, Bašćanska ploča i danas predstavlja isto, predstavlja početak hrvatske pisane

[42] Silvije Strahimir Kranjčević: http://www.scribd.com/doc/25265059/Silvije-Strahimir-Kranjcevic-Izabrane-Pjesme, stranica posjećena: 30. lipnja 2012., 16: 50
[43] Obilježja epoha romantizma i realizma preuzeta iz : Flaker, 1976.
[44] Jelčić, 2006: 36

riječi, početak hrvatske povijesti, književnosti i prava. Samim tim i danas je inspiracija kako za umjetnička djela, tako i za domoljubne osjećaje koje je Kranjčević prikazao u ovim stihovima.

3.3.2. *Opat* [45]Antuna Bonifačića

Pjesma je objavljena u zbirci *Pjesme* iz 1926. godine te je još jedna od pjesama kojoj je tema Bašćanska ploča. Točnije, tema je pjesme doček kralja Zvonimira dok je opat Držiha bio u Jurandvoru. Počinje stihovima: „Zvone zvona Luce s Jurandvora, /Mikule z Omišlja, Mostira i Krka“, dakle stihovima u kojima se spominje mjesto pronalaska Bašćanske ploče, Jurandvor na otoku Krku, ali i crkva svete Lucije kojoj je Zvonimir darovao ledinu i u kojoj je Bašćanska ploča stajala kao lijevi plutej oltarne ograde. Pjesmom dominira Nad Ja subjekt koji je ovdje promatrač događaja, odnosno dolaska kralja Zvonimira. Lirsko Nad Ja, dakle, promatra događaje neposredno prije darovanja ledine, odnosno prije nastanka Bašćanske ploče. Prikazuju se radost koja je tada vladala, ali i ponos zbog dolaska kralja te iščekivanje onoga što slijedi. Autor je tako fikcionalno prikazao nepoznati dio povijesti i implicitno prikazao svoj doživljaj vrijednosti Bašćanske ploče, kako onda – tako i sada.

3.3.3. *Soko*[46] Marka Grčića

Pjesma je *Soko* objavljena u zbirci *Nebeska vučica* 1969. godine te nosi posvetu *Uspomeni Konstantina Filozofa*. Upravo je život i djelo Konstantina Filozofa tema samoga teksta. Pjesma prikazuje Konstantina Filozofa kao dječaka kojemu je odletio sokol te moravsku misiju u koju su Braća krenula prikazuje kao potragu za sokolom: „Među barbare s bratom krenu tražiti sokola: /sastavi im pismo da poznat ga mogu, knjige prevede / da duh im surovi strahom od smrti uljudi.“ Lirski je subjekt dakle život i djelo Svete braće prikazao bajkovito, no time ga nipošto ne trivijalizira. Štoviše, upravo taj bajkoviti oblik ove pjesme prikazuje mističnost glagoljskoga pisma koje nam je Konstantin ostavio, mističnost njegova nastanka, ali i način na koje je pismo nastalo – prikazuje dječju igru koja je rezultirala gotovo savršenim pismom. Lirski subjekt na samom kraju pjesme donosi svojevrsnu pouku, poticaj: „A mi, koji izgubismo nadu da

[45] Preuzeta iz: *Skupljena baština*, 1993: 224
[46] Preuzeta iz: *Skupljena baština*, 1993: 411

soko i postoji, možda vidjesmo sjenu njegovu izblijedjelu / u blagim oblinama glagoljice.“ Potiče nas dakle da i sami vidimo igru u glagoljici, jer ona to uistinu i jest[47].

Autor je glagoljicu ovom pjesmo prikazao na nov način, prikazao ju je kao igru, a život Konstantina Filozofa prikazao je kao avanturu koje svatko od nas može biti dijelom.

3.3.4. *Injoštar* Jakše Fiamenga

Pjesma *Injoštar* objavljena je prvi put u katalogu izložbe glagoljice u Dublinu 2000. godine i to u izvorniku, latiničkim i glagoljskim pismom, te u engleskom prijevodu. Pisana je arhaičnom čakavštinom čime se ističe raširenost ćirilometodske baštine na čakavskom području.

Injoštar znači tinta, crnilo kojim se pisalo u srednjem vijeku, kojim su se zapisivale i liturgijske knjige. Pjesmom se slavi hrvatski jezik, hrvatska tradicija te povezanost hrvatskoga naroda s Bogom. Slavi se hrvatski jezik kojim se može prenositi čak i Božja riječ, a samim tim se aludira i na trojezičnu herezu[48] protiv koje se borio Konstantin Ćiril. Pjesma ima i svojevrstan pripjev: „Popi glagoljaši s njon su u injoštar / umakali viru, ime Isusovo / pobožnin slovinstvom palija se kloštar / priko svih je vika istrajalo slovo...“ On se ponavlja dva puta, ali je pri drugom pojavljivanju proširen dvama stihovima: „„more i do Boga ić / ta domaća juska rič“. Tim se ponovno naglašavaju izražajne mogućnosti hrvatskoga jezika. Samim se pripjevom, pak, priziva u sjećanje prepisivačka tradicija popova glagoljaša, ali i Sveto pismo i ostale liturgijske i pobožne knjige na hrvatskom jeziku koje su ujedno i ćirilometodska baština.

3.3.5. *Aleja glagoljaša*[49] Jakše Fiamenga

Ova je pjesma Jakše Fiamenga posvećena, kako joj i samo ime govori, projektu *Aleja glagoljaša*, a naslov pjesme ujedno sugerira i njezinu temu. Već se u prvom stihu Aleja glagoljaša određuje kao „Put u Povijest“. Riječ povijest zabilježena velikim slovom sugerira svoju veličinu, ali i pomisao na točno određen dio povijesti, na hrvatsku povijest, povijest hrvatskoga jezika. Nadalje se Aleja glagoljaša u pjesmi smješta u prostor: „od Slova do Vrata iza kojih drijema / najmanji Grad grada, Grad od priviđenja“. Prvo obilježje Aleje glagoljaša jest

[47] Postoje tumačenja kako je glagoljica nastala iz igre mlina te se svako glagoljično slovo može ucrtati u shemu za tu igru.
[48] Trojezična hereza odnosi se na mogućnost služenja liturgije isključivo na grčkom, latinskom ili hebrejskom jeziku. Sve do Konstantina Ćirila liturgija na narodnom jeziku bila je zabranjena.
[49] Preuzeta iz: Bratulić, 1994: 8

Stup Čakavskog Sabora, a to obilježje ima oblik glagoljskoga slova *s*, koje se u staroslavenskoj azbuci naziva Slovo, dok su posljednje obilježje Vrata Huma. To su dvokrilna vrata na kojima se nalaze dva natpisa, od kojih je jedan pisan glagoljicom, te kalendarij i obilježavaju kraj Aleje glagoljaša. Hum je ujedno i najmanji grad na svijetu te grad bogat glagoljskom i ćirilometodskom baštinom. Stoga nije slučajno što su upravo Vrata Huma posljednje obilježje.

U drugoj se strofi navode ostala obilježja: „Vidikovac, Razvod, Stol za blagovanje... / Humšćinom s Misalom Žakan Juri luta“, odnosno Vidikovac Grgura Ninkoga, Uspon Istarskog razvoda, Stol Ćirila i Metoda te Odmorište žakna Jurja. To su obilježja koja se sreću na putu, a koja označavaju tijek glagoljaške povijesti na području između Roča i Huma, odnosno na području Aleje glagoljaša. Pjesma završava stihovima koji ponovno slave taj dio povijesti: „I dok listaš Povijest poput brevijara / procesiju vidiš (oko te ne vara): / od Roča do Huma gaze glagoljaši.“ Tim se stihovima upućuje na povijest koja nikad nije zaboravljena, na povijest koja znači sadašnjost.

Zanimljiva je i forma same pjesme. Naime pjesma je pisana u obliku petrarkističkoga soneta kojim su se u pravilu pisale ljubavne pjesme. Autor time naglašava svoj odnos prema ovom dijelu hrvatske povijesti, naglašava ljubav koju bismo svi trebali osjećati prema tradiciji, ljubav koja nikada ne bi trebala prestati.

4. Zaključak

Nakon analize deset pjesama novije hrvatske književnosti u kojim se pojavljuje glagoljično pismo ili ćirilometodska baština može se zaključiti da je glagoljica i dalje uistinu neiscrpan izvor nadahnuća za hrvatske pjesnike te da su oni svjesni značenja glagoljice kako za cijeli hrvatski jezik tako i za njih same. Glagoljica se u analiziranim pjesmama pojavljuje kao tema, motiv i stilem. Osim toga, Slavko Kirin svoje pjesme piše glagoljičnim kurzivom čime im pridaje dozu ekskluzivnosti. Ćirilometodska baština često se pojavljuje u pjesmama zajedno s glagoljicom te biva temom ili motivom pjesme. Najčešće su pritom pjesme u kojim se pojavljuje Bašćanska ploča, što nije nimalo slučajno jer ona označava i početak hrvatske književnosti, odnosno početak hrvatskoga književnoga jezika.

5. Popis literature

Knjige i zbornici:

1. Bratulić, Josip, *Aleja glagoljaša*, Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“, Znamen i Katedra Čakavskog sabora Roč, Zagreb, Pazin, Roč 1994.
2. Bratulić, Josip, *Leksikon hrvatske glagoljice*, Minerva, Zagreb 1995.
3. Damjanović, Stjepan, *Slovo Iskona*, Matica hrvatska, Zagreb 2006.
4. Flaker, Aleksandar, *Stilske formacije*, Sveučilišna naklada liber, Zagreb 1976.
5. Jelčić, Dubravko, *Silvije Strahimir Kranjčević,* Naklada Slap, Jastrebarsko 2006.
6. Nazor, Anica, *Ja slovo znajući govorim...*, Eramus naklada, Zagreb 2008.
7. Paro, Frane, *Glagoljska početnica*, Kajkavsko sprvišče, Zagreb 2010.
8. Rem, Goran, *Pogo i tekst*, Meandarmedia, Zagreb 2011.
9. Sambunjak, Slavomir, *Gramatozofija Konstantina Filozofa Solunskog*, Demetra, Zagreb 1998.
10. *Skupljena baština*, prir. Stijepo Mijović Kočan, Školske novine, Zagreb 1993.
11. Užarević, Josip, *Kompozicija lirske pjesme,* Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1991.
12. Žagar, Mateo, *Hrvatska pisma u srednjem vijeku* u: *Povijest hrvatskoga jezika*, knjiga I., Croatica, Zagreb 2009.
13. Žubrinić, Darko, *Hrvatska glagoljica, biti pismen – biti svoj*, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda): Element, Zagreb 1996.

Internetski izvori:

1. Divjak, Eugen i drugi, *Mala početnica kurzivne glagoljice*, Zagreb 2002., dostupno na: http://www.croatianhistory.net/etf/kurziv.html, stranica posjećena: 30. lipnja 2012.

2. Kranjčević, Silvije Strahimir, *Izabrane pjesme*, Hrvatska književnost na CD-ROM-u, dostupno na: http://www.scribd.com/doc/25265059/Silvije-Strahimir-Kranjcevic-Izabrane-Pjesme, stranica posjećena: 30. lipnja 2012.

3. Šanjek, Franjo, *Pape, slavenski apostoli i ćirilometodska baština u Hrvata* u: *Bogoslovska smotra,* Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1981., vol. 51, str. 1-17, dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=58515, stranica posjećena: 10. srpnja 2012.

4. Štefanić, Vjekoslav, *Prvobitno slavensko pismo i najstarija glagoljska epigrafika* u: *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta*, Staroslavenski institut, Zagreb 1969., vol. 18-19, str. 7-40, dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=21274&show=clanak, stranica posjećena: 9. srpnja 2012.

6. Prilozi

Prilog 1. Zvane Črnja – *Spomen*

Pred mramoron bielen
jas te jur pozdravljan.
Klešuć našo misal
zadnji stup postavljan.

Da ne zabe glas nan
i krvave muki,
trdo napečataj,
starinske AZ-BUKI.

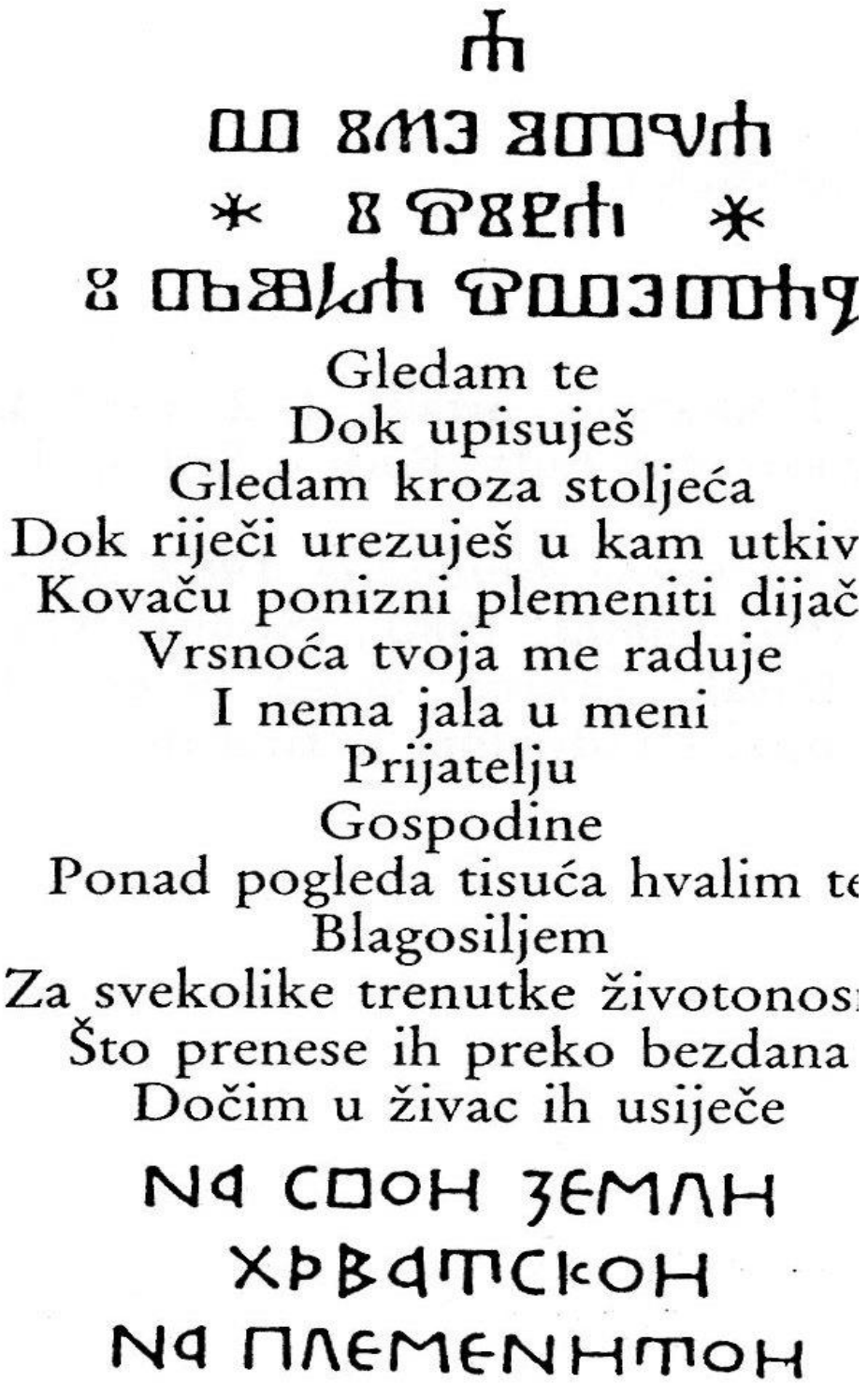
AZ
AZ
-BUKI
puče muoj goloruki
s pečaton tien popi stari i poete
spomenik so vieli zdigli
va zajike našen
najljepčen na sviete.

Va zajike čisten,
človečansken
trden,
noseć križ pokori
po ten puoten grden

AZ, AZ predragi, BUKI, VEDI,
GLAGOLI, DOBRO.
Za sako misal slovo si nan stori,
pak štet ćemosvuoj libar
do kraja pokori.

I ruoki črne ka vapite,
grla ka svedočite
od ISKONI
IŽE,
do srca klešite groto,
dokle beseda človečanska
dosiže.

Prilog 2. Stjepan Šešelj – *Az*

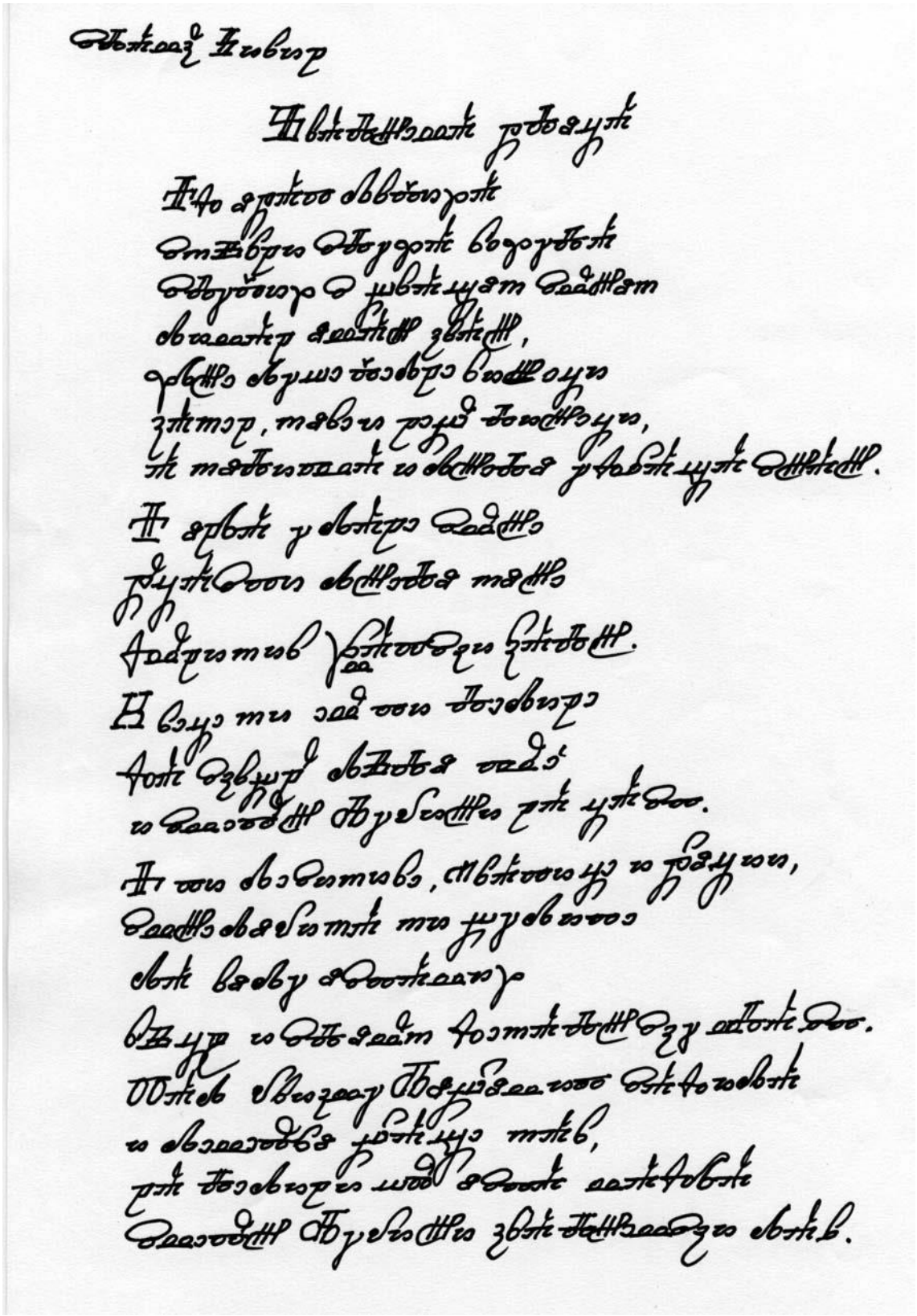

Prilog 3. Slavko Jendričko – *Apstraktna gesta*

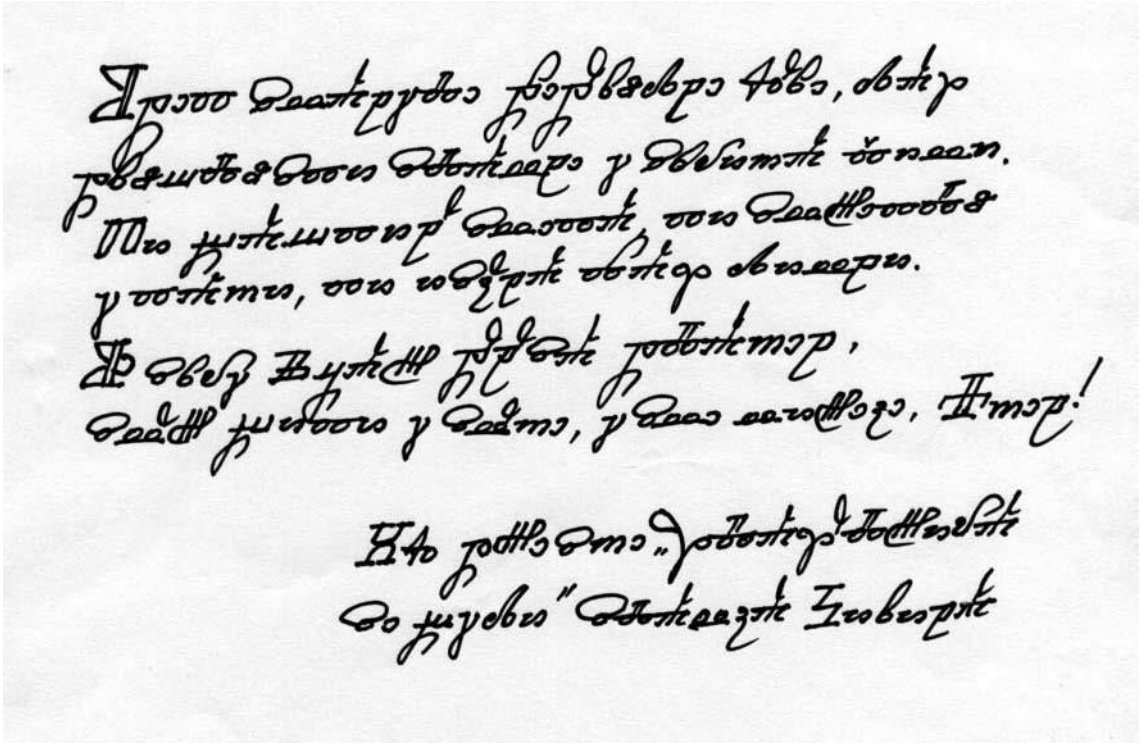
Glagoljica curi s neba
Bog, Film
Vrti se u glavama ljupkih sisavaca

Cure magični geni ovisnici
Bog ih je srušio s neba
Glagoljski misal,
manjinska misa mjesečara
– scenarij za nebesku videoteku.

Prilog 4. Slavko Kirin – *Kraljeva ploča*

Prilog 5. Slavko Kirin – *Glagoljica se budi* (dio)

Prilog 6. Silvije Strahimir Kranjčević – *Pred kraljevskom pločom u Baški*

Daj da spustim čelo svoje
Na taj kamen poizdrti,
Daj mi časak, da mi duša
Pomoli se prije smrti!
Sa njega se u srce mi
Neke duge trake šire:
Imena su tvoga crte,
Kralju Dmitre Zvonimire!

Rastjerajte hitre ptice,
I ljudske me mrze riječi;
Oni idu ko na nogam
Da im gvožđe neko zveči...
Pustite me u samoći;
Bog jedini samo znade
Kako li je srcu momu
U čas, nade kad ne 'made!

Ne pjevajte poljem cvjetnim
Laku pjesmu: "nina - nena";
Poturite rađe glavu
I panite na koljena!
Il zar evo ne vidite,
Baš u srce gdje vas dira
Jedna duga zraka žarka
Sa imena Zvonimira?!

Kako oštro ona trepti
I uzalud kako lijeta,
Da ražari srce vaše
Osam stotin' dugih ljeta!

Pustite me u samoći,
Da joj pijem svu vrelinu,
Da raskopam onda gnjevno
Rodna polja i dolinu.

Da prolijem vrh nas more
I po dolu i po gori;
Neka gine zemlja ova,
Kad nas sama ne umori!
Šta me briga; - ja ne mogu
Da vam ljudski život dadem,
Dati ću vam ponajljepše,
Zadnje s vama što imadem!

Pružimo si bratske ruke
Rastrgane iz daljine,
Iskopajmo grob si velik
S kraja na kraj domovine,
I lezimo u njeg mirno,
Kao braća zagrljeni;
Udruženi jednim srcem
I zanavijek sjedinjeni!

Vrh mogile ja ću silne
Udariti natpis gore:
Čudna slova, ploču čudnu
Za povijesne razgovore!
Šta nas briga - neka u sve
Začuđene oči gvire... ...
Aj, mi ćemo spavat skupa,
Kralju Dmitre Zvonimire!

Prilog 7. Antun Bonifačić – *Opat*

Zvone zvona Luce s Jurandvora,
Mikúle z Omišlja, Mostira i Krka,
svud je žurba, veséje i trka.

Na pojáni sred zatišja tiha,
sve vrišći od radosti i smiha,
jarbúli se vide galije srid mora.

Okružen od dice, starac se Držiha
okrenuo puku, blišći mu se mitra,
dili blagoslove i oprost od griha.

Kao janci bili pokleknuše fratri,
vrše zavét otca Benedikta.
„Magnifica“ danas svima u srdcu klikta.

S Velbića šalju znakove po vatri,
zaniela ih radost najvećega pira:
sidro spušća lađa kralja Zvonimira.

Prilog 8. Marko Grčić – *Soko*

Uspomeni na Konstantina Filozofa

Prije tisuću i dvjesta godina
(Grad još ne vidje da mu se iz glatkoga mramora smiješi Smrt)
jednom je grčkom dječaku veliki vjetar
za vrijeme lova s ruke sokola odnio
onkraj niskih oblaka, među barbare.
A on, smućen, ne opazi da ga sila bezimena
izdignu tada nad put kojim je silazio kući.
I on vatri vremena pruži ruku što dotle san je tkala
od promjenjive radosti i nepodmitljive boli,
spazi da se kišne kapi s masline stresene
ne razlikuju od suza koje neuzvraćena ljubav na oči mami,
da poljski se ljiljan u glib prevraća,
da predačka pleća nemaju snage odići ledinu
pod koju puti vode
gdje san strašću bješe sažgan,
a strast snom ohlađena.
Reče: „Ležim, bože, na tebi kao težak teret
kojim me kažnjavaš.“
Među barbare s bratom krenu tražiti sokola:
sastavi im pismo da poznati ga mogu, knjige prevede
da duh im surovi strahom od smrti uljudi.
Koliko se puta nebo naoblačilo i razvedrilo od tada.
Što se sokola tiče, braća ga nisu našla.
A mi, koji izgubismo nadu da i soko postoji,
možda vidjesmo sjenu njegovu izblijedjelu
u blagim oblinama glagoljice

Prilog 9. Jakša Fiamengo – *Injoštar*

Rič ča leti priko just
priko svita i vrimena
ka ružarij, život gust
rič od s*na na-nina-nena*

Ka šterika i lanterna
ča nas vodi i guverna
more i do Boga ić
ta domaća juska rič

Popi glagoljaši s njon su u injoštar
umakali viru, ime Isusovo
pobožnin slovinstvom palija se kloštar
priko svih je vika istrajalo slovo
i ka rosa s neba sve do zadnjih ura
škropi nas jazikon ta sveta škritura

S jazikon se živin mre
u oficij sve nas prima
beside k besidi gre
ka pričest se dili sima

Da nas vedri, da nas žali
i lumin za nas zapali
more i do Boga ić
ta domaća juska rič

Popi glagoljaši s njon su u injoštar
umakali viru, ime Isusovo
pobožnin slovinstvom palija se kloštar
priko svih je vika istrajalo slovo
i ka rosa s neba sve do zadnjih ura
škropi nas jazikon ta sveta škritura
more i do Boga ić
ta domaća juska rič

Prilog 10. Jakša Fiamengo – *Aleja glagoljaša*

Put u Povijest vodi tamo gdje ga nema;
u lijevak počela, u kolijevku štenja:
od Slova da Vrata iza kojih drijema
najmanji Grad grada, Grad od priviđenja.

A dolina plodna, znakovi kraj puta:
Vidikovac, Razvod, Stol za blagovanje...
Humšćinom s Misalom Žakan Juri luta
i zazivlje zoru, i sunce ga žanje.

Zna se: Izum Pisma Sveta braća dijele
s travaricom biskom od lišća imele,
i pije ih zemlja, blago na ispaši...

I dok listaš Povijest poput brevijara
procesiju vidiš (oko te ne vara):
od Roča do Huma gaze glagoljaši.